

**Кераміка перших століть нашої ери
з околиць Чернігова**

У 1974—1975 рр. автор виявив, опрацював та передав до фондів Інституту археології АН УРСР матеріал розвідок 1946—1966 рр. О. О. Попка. Серед цих матеріалів наявна група кераміки з дюнного поселення Високий (Білий) Груд на р. Білоус, що виділяється серед добре відомих, датованих матеріалів (рис. 1, 3, 4, 8, 9, 15, 16, 19)¹. Комплекси поселення Груд являють собою розвіяні плями гумусу біля сучасної денної поверхні дюни. Матеріал вивіянний вітровою ерозією.

Розвідка 1975 р. ще раз підтвердила наявність кераміки цієї групи на поселенні Груд (рис. 2, 10, 14, 17, 20, 21, 25). Під час шурфовки

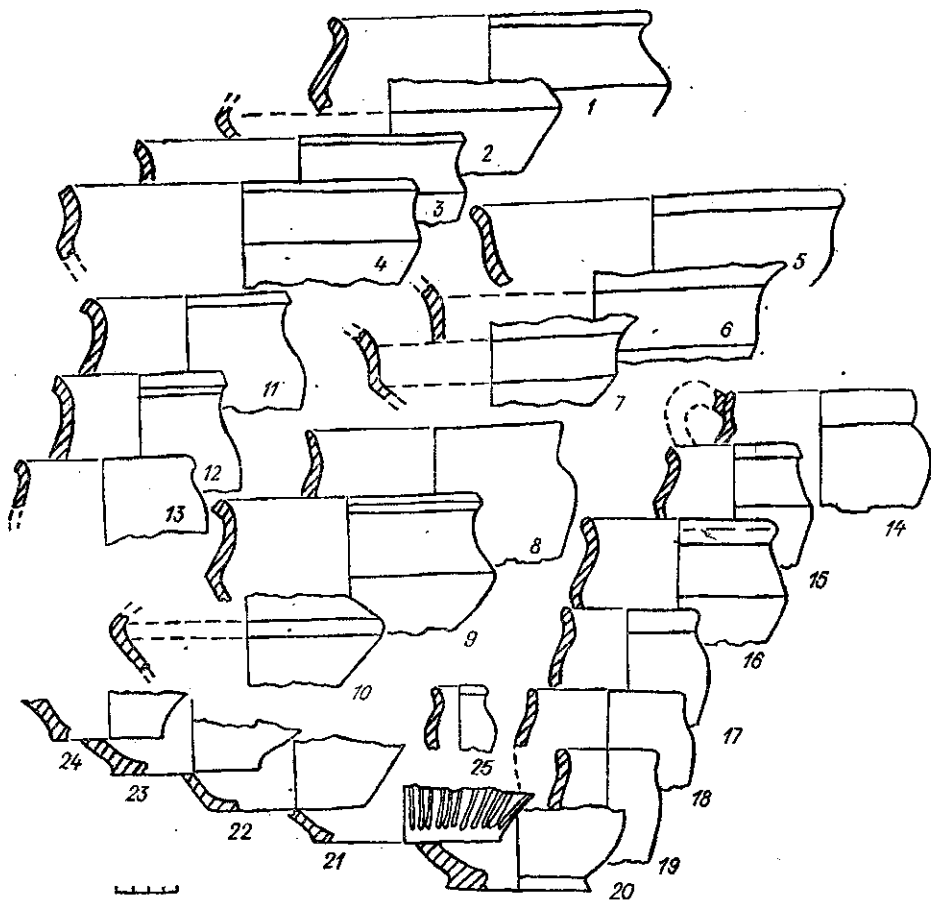

Рис. 1. Кераміка з околиць Чернігова (1—25).

1976 р. кількість такого матеріалу зросла (рис. 1, 1, 5, 13, 18, 22, 23, 24). Кераміка локалізувалася у гумусному заповненні якоїсь невеликої будівлі (рис. 2). Ця будівля, на наш погляд, мала господарське призначення (комплекс № 16). Вона перекрита шаром перевідкладеного піску, і тому її рештки збереглися краще. Комплекс являв собою чотирикутник (3×3,6 м) із зрізаним північно-східним кутом, з гумусним заповненням потужністю 0,4—0,5 м. На півночі будівлі оконтурилася ромбічна зольна пляма, орієнтована діагоналями по сторонах горизонту

¹ Фонди Інституту археології АН УРСР, ф. № 767, інв. № 358, 365, 373, 378, 480, 482, 489.

(1×1 м). На південний схід від неї містилося продовгувате підвищення піщаного материка. Під західною стінкою та в північно-східній частині біля стін простежувалися ямки (0,15—0,20 м), заглиблені від долівки на 0,05—0,10 м, в цьому місці ґрунт був насичений дерев'яною трухою. Найявність трьох ямок під західною стінкою свідчить про стовпову конструкцію будівлі.

Кераміку виявлено на рівні долівки в північній частині і південно-західному кутку. Подібна кераміка наявна і серед матеріалів О. О. Попка, що походять з Високого Груду², а також характерна для багатьох пам'яток зарубинецької культури. Під час дослідження комплексу № 16 знайдено фрагмент вінець та стінки посуду з розчесаною поверхнею.

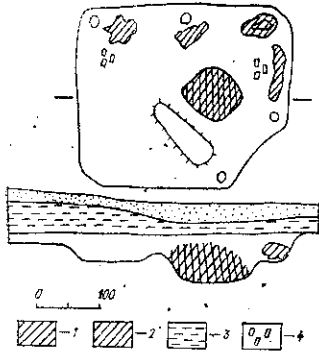

Рис. 2. Комплекс № 16:
1 — дерево; 2 — золяна пляма; 3 — перевідкладений пісок; 4 — кераміка.

Привертає увагу чорнолощена (рис. 1, 2, 7, 8, 10, 18), буролощена (рис. 1, 1—5), жовтолощена (рис. 1, 6, 13, 14, 22, 24, 25), червонолощена (рис. 1, 3, 4, 9, 11, 12, 16) та сіролощена кераміка (рис. 1, 14, 17, 21). Лощиння посудин неоднорідне, внутрішня поверхня чорнолощена, а зовнішня — жовтолощена (рис. 1, 22). Більшість фрагментів має лощиння з зовнішнього боку, лише фрагмент білоглиняної курильниці з внутрішнім чорним лощинням (рис. 1, 20). У наявній групі посуду є ліпні жовтоглиняні з шерехатою поверхнею (рис. 1, 15, 19). Один з фрагментів посудин вкривають вертикальні канелюри (рис. 1, 21). До набору кераміки входять миски (рис. 1, 1—7, 10), ваза (рис. 1, 8), кухлі та кубки (рис. 1, 14—19) і невеличкі глечики (рис. 1, 11—13). Миски близькі до циліндроконічних, шийка ледь виражена, ребро добре виділяється. Трапляються миски, профіль яких близький до зигзагоподібного. Вінця зрізані навскіс назовні, у ваз вінця закруглені, іноді прями, плічка виражені. Такі самі кухлі і кубки, крім біконічної посудини з гострозрізаними назовні вінцями.

На поселенні знайдено залізну фібулу пізньолатенської схеми з крюкоподібним приймачем³, що дає можливість датувати кераміку I—II ст. н. е. Крюкоподібні замки характерні для «смичкоподібних» фібул, що трапляються в комплексах Криму разом з провінційноримськими фібулами II—III ст. н. е.⁴

У комплексі № 1 (яма) виявлено фрагмент черняхівської гостро-реберної чорнолощеної гончарної мисочки III—IV ст. Таким чином, комплекс знахідок датує розглядуваний шар поселення II—III ст. н. е.

Кераміка з штриховкою трапляється на пам'ятках київського типу другої чверті I тисячоліття н. е.⁵ і синхронних пам'ятках Білорусії⁶. Серед старожитностей другої чверті I тисячоліття наявна і лощена кераміка, як в Подніпров'ї⁷, так і в Понеманні⁸. Але високогрудів-

² Фонди Інституту археології АН УРСР, ф. № 767, інв. № 352—356, 362, 364.

³ Попко А. А. Находка латенской фибулы в Чернигове. — СА, 1965, № 3, с. 264—265.

⁴ Богданова Н. А., Гуцина И. И., Лобода И. И. Могилиник Скалистой III в Юго-Западном Крыму (I—III вв.). — СА, 1976, № 4, с. 130, рис. 6 (65—73), 4 (4—15, 22—24).

⁵ Максимов Е. В., Орлов Р. С. Поселение и могилиник второй четверти I тыс. н. э. у с. Казаровичи близ Киева. — В кн.: Раннесредневековые восточнославянские древности. Л., 1974, с. 14—21.

⁶ Поболь Л. Д. Славянские древности Белоруссии. — Минск, 1974, с. 69, рис. 21—23, 26.

⁷ Кравченко Н. М., Абашина Н. С., Гороховський Е. Л. Нові пам'ятники I тис. н. е. в Київському Подніпров'ї. — Археологія, 1974, 15; Телегін Д. Я., Беляєва С. О. Пам'ятки ранньослов'янського часу на Орелі. — Там же, 1975, 18.

⁸ Гуревич Ф. Д. Из истории Юго-Восточной Прибалтики. — МИА, 1960, № 76, с. 395—402.

ський матеріал більше відповідає матеріалам вельбарсько-цельської культури пізньоримського часу⁹. Треба сподіватися, що більш точні аналогії відшукаються серед відкладень вельбарсько-любовицької культури ранньоримської доби і синхронних пам'яток пшеворського кола¹⁰.

Матеріал, подібний до високогрудівського, є і на найбільш пізніх зарубинецьких пам'ятках, що мають багато центральноєвропейських аналогій, наприклад Вишеньки в пониззі Десни¹¹.

Цілком можливо, що старожитності цього типу (високогрудівські) заповнять територіально-хронологічну лакуну в культурних відкладеннях Середнього Подніпров'я, яку виділив М. Б. Щукін.

Ю. Ю. ШЕВЧЕНКО

Керамика первых столетий нашей эры из пригородов Чернигова

Резюме

Керамический набор лощеной посуды из дюнного поселения Высокий Груд близ Чернигова представлен мисками, вазами, кружками, кубками и небольшими горшками черного, красного, желтого, бурого и серого цвета. Керамический комплекс датирован фибулой I—II вв. н. э. и фрагментом черняховской кружальной миски III—IV вв. Керамика имеет аналогии в памятниках вельбарско-цельской и пшеворской культур римского времени.

О. А. БРАЯЧЕВСКА

Фрески Кирилівської церкви XII ст. як джерело для вивчення давньоруського одягу

Вивчення одягу є одним із важливих завдань археології, оскільки несе в собі інформацію не тільки про естетичні смаки і рівень художньої культури, а й про етнічну належність, рівень виробництва, торгові зв'язки тощо. Особливо актуальним для нас є вивчення одягу давньоруського, яке, однак, пов'язане з певними труднощами, зумовленими відсутністю достовірних і достатньо інформативних джерел. В основному його вивчення проводилося на основі металевих прикрас, знайдених у похованнях. При цьому враховувалося розміщення елементів одягу, і одержана таким чином основа доповнювалася залишками тканини, а втрачені частини відновлювалися за писемними джерелами і аналогіями з одягом пізнішого часу. Такі реконструкції мають багато неточностей і не завжди дають можливість вивчати його конструктивні особливості і кольорові рішення.

Інтерес до історії давньоруського костюму і його конструктивних особливостей виник ще в середині минулого століття. Серед дореволюційних дослідників це питання вперше розглянув В. О. Прохоров¹. Дослідник використовував наявні археологічні матеріали, писемні джерела і деякі твори давньоруського мистецтва. Йому вдалося в загальних рисах описати одяг давньоруської знаті і князів.

⁹ Кухаренко Ю. В. Могильник Брест-Тришин. — КСИА АН СССР, 1965, вып. 100, с. 97—101.

¹⁰ Godłowski K. The chronology of the Late Roman and Early Migration periods in Central Europe. — Kraków, 1970, p. 31, etc.

¹¹ Петров В. П. Зарубинецкий могильник (по материалам раскопок В. В. Хвойка). — МИА, 1959, № 70, с. 51—55.

¹ Прохоров В. А. Материалы по истории русских одежд и обстановки жизни народной. — Спб., 1881, вып. 4, с. 50—86.